तृतीयः भागः

४. बाल्यं खलु विद्यायै

चित्रं पश्यन्तु, विचिन्त्य वदन्तु

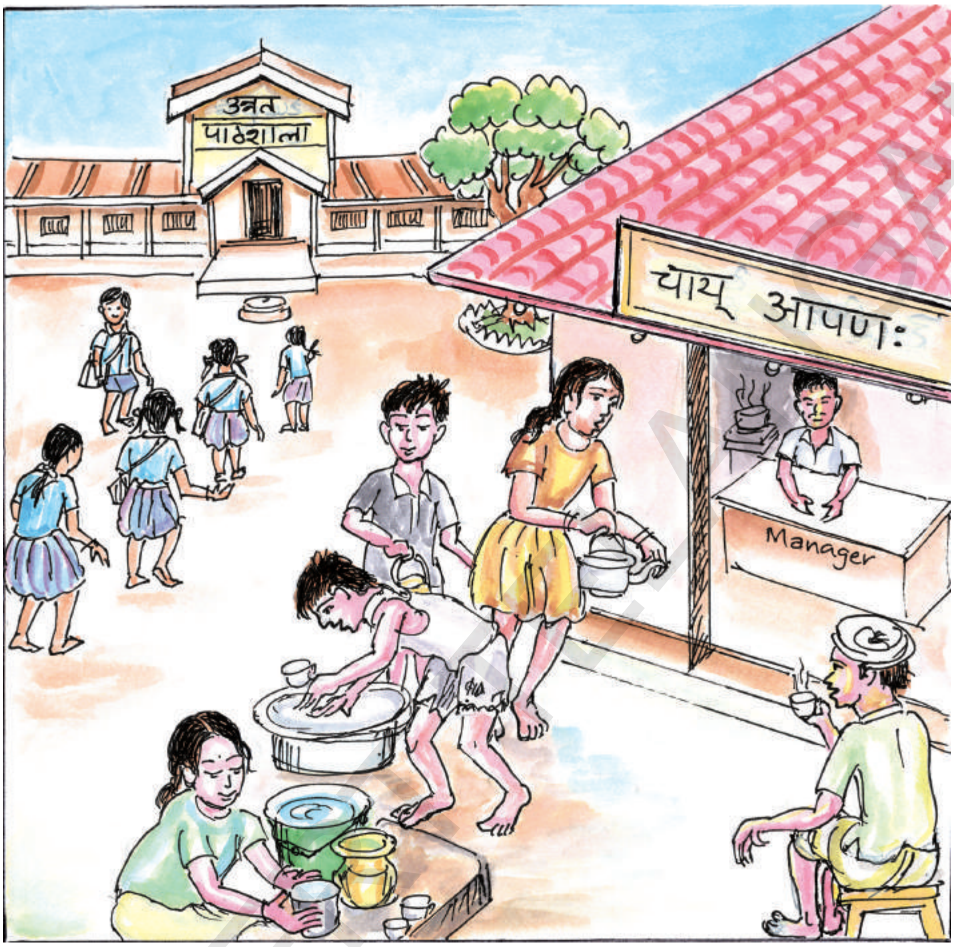

प्रश्नाः

१. चित्रे के के सन्ति ?

२. चित्रे बालाः किं कुर्वन्ति ?

३. बालानां तादृशकार्याणि समुचितानि वा ?

उद्देश्यम् - १. छात्रेषु ''बालकार्मिकान् पाठशालां प्रति आनयामः'' इति भावनायाः जागरणम् ।
२. दैनन्दिन्याः लेखनाभ्यासस्य वर्धनम् ।

छात्रेभ्यः सूचनाः -

१. पाठं पठन्तु । अनवगतानां पदानां वाक्यानां च अधः रेखाङ्कनं कुर्वन्तु ।

२. अनवगतानि पदानि अधिकृत्य मित्रैः सह चर्चां कुर्वन्तु ।

३. अनवगतपदानाम् अर्थान् पदकोशस्य साहाय्येन अवगच्छन्तु ।

किशोरः नगरपालकसंस्थायाः गान्धीजी उन्नतपाठशालायाम् अष्टमकक्ष्यायां पठति । तस्य जनकः वस्त्रापणे लिपिकः । किशोरस्य "दिनचर्यालेखनाभ्यासः" अस्ति । तस्य दैनन्दिन्याम् अत्यन्तम् उत्कण्ठभरितं दिनद्वयम् अधिकृत्य पठामः वा ?

'कौसल्यासुप्रजा राम ! पूर्वा सन्ध्या प्रवर्तते' ..... देवालयस्य ध्वनिविस्तारकतः सुप्रभातस्तोत्रं श्रुण्वन् अहं निद्रातः उत्थितवान् । कालकृत्यानि समाप्य पूर्वमेव सिद्धेन जनकेन सह प्रातश्चलनार्थं गच्छन् जनकस्य द्विचक्रिकां दृष्टवान् ।

द्विचक्रिकायाः दर्शनेन मणिकण्ठः स्मरणे आगतः । मणिकण्ठः अस्माकं शालायामेव पञ्चमकक्ष्यापर्यन्तं पठितवान् । निर्धनः तस्य जनकः त्रयाणां पुत्राणां पालनं कष्टकरमिति चिन्तयित्वा तं द्विचक्रिकाणां समीकरागारे कार्यार्थं नियुक्तवान् ।

अहं जनकेन सह वेगेन पुरतः चलामि स्म । किन्तु मम चिन्तनानि पृष्ठतः गच्छन्ति स्म । गृहागमनानन्तरम् अम्बा क्षीरं दत्तवती । अहम् अन्यमनस्कः सन् पीतवान् । स्नानं च कृतवान्। पूजार्थमुपविष्टवान्। मम मनसि देवस्य स्मरणं नास्ति । नेत्रे निमील्य मणिकण्ठमेव स्मरामि स्म ।

SCERT TELANGANA

“किमर्थं सः पठशालां त्यक्तवान् ?”

“समीकरागारं किमर्थं प्रविष्टवान् ?”

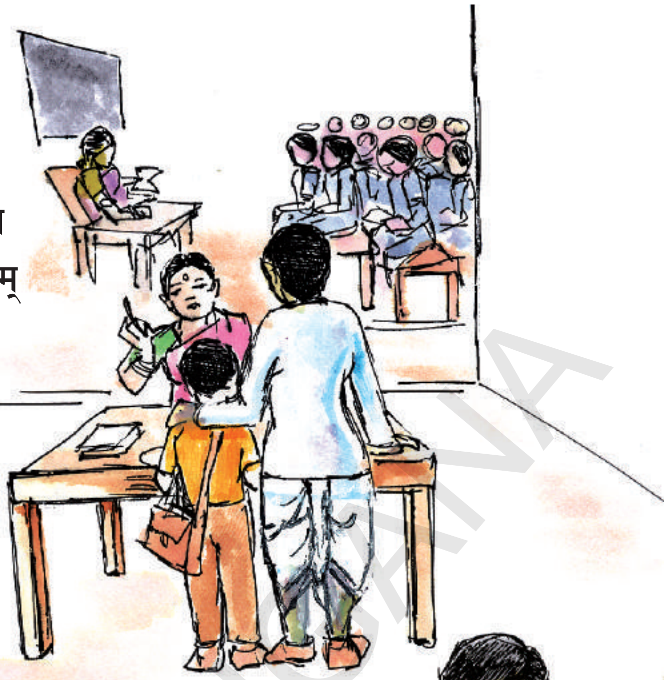

ततः अहम् अवशिष्टं गृहकार्यं समाप्य अल्पाहारार्थमुपविष्टवान् । हस्तः स्थालिकायाम् अस्ति । मनस्तु तत्रैवास्ति ।

मणिकण्ठः उत्तमबालकः मेधावी च । सः पठति चेत् अवश्यमेव उन्नतस्थानं प्राप्नोति । अहं गत्वा वदामि चेत् तस्य जनकः न शृणुयात् इति मम संशयः ।

“स्थालिकायां हस्तं निधाय किं चिन्तयति ?” शीघ्रं खादतु उक्तवती पितामही जपमालां वर्तयन्ती ।

ततः पाठशालां प्रति गमनसमये जनकः पृष्टवान् “वत्स किं चिन्तयति ?” जनकस्य स्वरगतं प्रेम मकरन्दादपि मधुरमासीत् ।

“उत्तमविद्यार्थी मणिकण्ठः पाठशालां त्यक्त्वा बालकार्मिकः जातः । सः रक्षणीयः । तस्य जनकेन सह भवान् भाषणं करोतु” इति अहं जनकं बहुधा प्रार्थितवान्। जनकस्तु मौनेन शिरः कम्पयन् “अस्तु प्रयत्नं कुर्मः” इत्यवदत् । समाधानं लघु अपि तस्य पृष्ठतः कमपि निर्णयं लक्षितवानहम् । ततोऽहं पाठशालां प्रविश्य दैनन्दिनव्यवहारेषु व्यग्रः अभवम् । शनिवासरं भानुवासरं च एवमेव कष्टेन यापितवान् ।

अद्य सोमवासरः । प्रतिदिनमिव प्रातरुत्थाय प्रातश्चलन-योगाभ्यासादिकार्याणि समाप्य पाठशालां प्रति प्रस्थितः । जनकः द्विचक्रिकां चालयति स्म । अहं तु पृष्ठतः उपविश्य किमपि

SCERT TELANGANA

चिन्तयामि स्म । मार्गे द्विचक्रिकागारे मणिकण्ठः न दृष्टः । सः कुत्र गतवान् ? किम् अभवत् तस्य ? एतत् कार्यं त्यक्त्वा अन्यकार्ये प्रविष्टवान् वा ? किं कुर्मः ''ललाटलिखिता रेखा परिमार्ष्टुं न शक्यते'' इति पितामही सर्वदा वदति इत्यादि चिन्तयन्नेव पाठशालां प्रविष्टवान् ।

आश्चर्यम् । तत्र पुरतः मणिकण्ठः तस्य जनकेन सह आगतवान् । तस्य स्कन्धे पुस्तकस्यूतः मुखे आनन्दः च दृश्यते । तस्य जनकः मम जनकस्य समीपमागत्य ''नमस्ते महोदय ! भवान् मम गृहमागत्य सकाले उत्तमविचारान् उक्तवान् । तेन प्रेरितः अहं मम पुत्रं पाठशालां प्रवेशितवान्'' इत्यादिकं बहु वदन् आसीत् । मणिकण्ठस्तु मौनेन मामेव पश्यति स्म । तस्य दृष्टौ कृतज्ञता । मम मनसि सफलता । तस्मिन् क्षणे अहं महान्तम् आनन्दम् अनुभूतवान् । तादृशमानन्दं जीवने कदापि नानुभूतवान् । तादृशः एव आनन्दः मम पुनरावश्यकः ।

एतानि कुर्वन्तु

I. श्रुण्वन्तु, विचिन्त्य वदन्तु

१. पाठ्यांशचित्रे के के सन्ति ? ते किं कुर्वन्ति ?

२. दिनचर्यां कः लिखितवान् ? किमिति लिखितवान् ?

३. साधारणदिनचर्यायाः एतस्याः च कः भेदः ?

४. ''बालाः सर्वे पाठशालां गच्छेयुः । केऽपि बालाः बालकार्मिकाः न भवेयुः।'' एतद्विषये भवतः अभिप्रायः कः ?

५. किशोरः दैनन्दिनीं लिखितवान् । भवान् कदापि दैनन्दिनीं लिखितवान् वा ? लिखति चेत् कं विषयमधिकृत्य लिखति ?

II. पठन्तु, अवगच्छन्तु, व्यक्तीकुर्वन्तु

१. नामवाचकयुतानि वाक्यानि पाठे अन्विष्य लिखन्तु ।

२. अधः दत्तं परिच्छेदं पठित्वा प्रश्नानां समाधानानि लिखन्तु ।

मेघना प्रतिदिनं प्रातः पञ्चवादने उत्तिष्ठति । सा तस्याः जनकेन सह व्यायामं करोति । सार्धषड्वादने स्नानं करोति । सप्तवादने पूजां कृत्वा सार्धसप्तवादनतः सार्धाष्टवादनपर्यन्तं पाठ्यांशान् पठति । सार्धाष्टवादने अल्पाहारं स्वीकृत्य पाठशालां गच्छति । सार्धनववादनतः सायं विंशत्यूनपञ्चवादनपर्यन्तं पाठशालायां भवति । सा पञ्चवादने गृहमागच्छति,

SCERT TELANGANA

सपादपञ्चवादनतः षड्वादनपर्यन्तं क्रीडति । सार्धषड्वादनतः सप्तवादनपर्यन्तं पूजां करोति । सप्तवादनतः नववादनपर्यन्तं पठति । नववादने भोजनं करोति। दशवादनतः प्रातः पञ्चवादनपर्यन्तं निद्रां करोति ।

अ. मेघना प्रतिदिनं कदा उत्तिष्ठति ? ....

आ. मेघना अल्पाहारात् पूर्वं किं किं करोति ? ....

इ. मेघनायाः पाठशालासमयः कः ? ....

ई. मेघना कदा क्रीडति ? ....

उ. मेघना कदा निद्राति ? ....

३. पाठं पठन्तु । पाठस्य आधारेण पट्टिकां पूरयन्तु ।

पाठे परिच्छेदसङ्ख्या	तस्मिन् परिच्छेदे मुख्यानि पदानि
द्वितीयपरिच्छेदः	
षष्ठपरिच्छेदः	
अष्टमपरिच्छेदः	

४. अधः दत्तानि वाक्यानि कः कं प्रति उक्तवान् इति लिखन्तु ।

अ. तस्य जनकेन सह भवान् भाषणं करोतु ।

आ. ''वत्स ! किं चिन्तयति'' इति ।

इ. ''स्थालिकायां हस्तं निधाय किं चिन्तयति भवान् ?''

ई. ''अहं मम पुत्रं पाठशालां प्रवेशितवान् ।

५. पाठं पठित्वा अधः दत्तानां प्रश्नानां समाधानानि लिखन्तु ।

अ. किशोरः प्रतिदिनं प्रातः किं करोति ?

आ. किशोरः मणिकण्ठमधिकृत्य किं चिन्तयति ?

इ. किशोरः कीदृशमानन्दं प्राप्तवान् ?

SCERT TELANGANA

III. स्वीयरचना

१. 'पाठशालां ये न गच्छन्ति, ते सर्वेऽपि बालकार्मिका एव ।' एतद्विषये भवतः अभिप्रायः कः ?

२. सर्वकारीयपाठशालासु छात्रेभ्यः कानि कानि आनुकूल्यानि सन्ति ?

३. बालकार्मिकाय किशोरेण कृतं साहाय्यं ज्ञातवन्तः खलु ! पाठशालां प्रविश्य बालकार्मिकाः कीदृशीः समस्याः अनुभवन्ति ? तेभ्यः भवान् कीदृशं साहाय्यं करोति इति लिखतु ।

४. किशोरस्य जनकः मणिकण्ठस्य जनकं किमुक्तवान् स्यात् इति ऊहित्वा लिखन्तु ।

IV. पदजालाभिवृद्धिः

१. उदाहरणानुसारं धातुं विभज्य लिखन्तु ।

उदा - स्नाति - स्नानं करोति ।

अ. भुङ्क्ते = ...

आ. निद्राति = ...

इ. पूजयति = ...

ई. चिन्तयति = ...

उ. प्रयतते = ...

ऊ. चिनोति = ...

२. वाक्यानि पठन्तु । रेखाङ्कितपदानाम् अर्थान् अवगच्छन्तु ।

अ. <u>गृहनिर्माणार्थं</u> धनम् आवश्यकम् ।

आ. <u>धनार्थं</u> कार्यं करणीयम् ।

इ. <u>कार्यार्थम्</u> प्रयत्नः आवश्यकः ।

SCERT TELANGANA

३. उपरितनवाक्येषु रेखाङ्कितपदानि ज्ञात्वा, अधः दत्तानि वाक्यानि पूरयन्तु।

अध्यापकः .... (बोधनं) विद्यालयम् आगच्छति । छात्राः .... (पठनं) विद्यालयम् आगच्छन्ति । विद्याधिकारी .... (पर्यवेक्षणम्) विद्यालयम् आगच्छति । मातापितरः बालकान् .... (किम्) विद्यालयं प्रेषयन्ति ?

V. सर्जनात्मकव्यक्तीकरणम्

१. किशोरः इव भवन्तः अपि दिनचर्यां लिखित्वा आनयन्तु ।

२. मणिकण्ठः पाठशालां प्रविष्टवान् खलु ! मणिकण्ठं दृष्ट्वा किशोरः विस्मितः अभवत् । मणिकण्ठः किशोरस्य समीपमागत्य धन्यवादान् वदति इत्येतं सन्दर्भम् आधारीकृत्य तयोः मध्ये प्रचलितं सम्भाषणं लिखन्तु ।

३. संस्कृतेन अनुवदन्तु ।

अ. కిరణ్ నాన్నతో కలసి దేవాలయానికి వెళ్లాడు.

आ. రమ అమ్మతో కలిసి పాట పాడింది.

इ. విద్యార్థులు చెట్ల కింద ఆడుకుంటున్నారు.

ई. నేను బాగా చదివి ప్రజలకు సేవ చేస్తాను.

उ. వైద్యుడు రోగులకు సేవ చేస్తున్నాడు.

VI. प्रशंसा

पाठे किशोरमधिकृत्य ज्ञातवन्तः खलु ! किशोरः भवताम् एव मित्रं इति मत्वा तस्य अभिनन्दनं कुर्वन्तः लेखं लिखन्तु ।

SCERT TELANGANA

VII. व्याकरणांशाः

१. अधः दत्तानि वाक्यानि अवगच्छन्तु ।

अ. छात्रः परीक्षाम् अलिखत् ।

छात्रः परीक्षां लिखितवान् ।

आ. सीता भोजनम् अकरोत् ।

सीता भोजनं कृतवती ।

इ. बालकाः कन्दुकेन अक्रीडन् ।

बालकाः कन्दुकेन क्रीडितवन्तः ।

ई. महिलाः यात्राम् अगच्छन् ।

महिलाः यात्रां गतवत्यः ।

उपरि दत्तानि अलिखत्, अकरोत् इत्यादिक्रियापदानि तत्तद्धातूनां लङन्तरूपाणि । लिखितवान्, कृतवती इत्यादीनि **'क्तवतु'** प्रत्ययान्तरूपाणि।

२. उपरि दत्तानाम् उदाहरणानाम् आधारेण अधः दत्तानि वाक्यानि क्तवतु प्रत्ययमुपयुज्य परिवर्त्य लिखन्तु ।

अ. उपाध्यायः पाठम् अबोधयत् ।

आ. शिष्याः श्लोकम् अपठन् ।

इ. भगिन्यः कविताः अलिखन् ।

इ. भारतीयाः गणतन्त्रदिनोत्सवम् अकुर्वन् ।

ई. श्रीकृष्णः अर्जुनं गीताम् अवदत् ।

उ. तरुण्यः रङ्गवल्लिकाः अरचयन् ।

३. अधः दत्तानि सन्धिपदानि पठन्तु । विवरणम् अवगच्छन्तु ।

यथा - परमार्थः = परम + अर्थः (अ + अ = आ)

कवीन्द्रः = कवि + इन्द्रः (इ + इ = ई)

भानूदयः = भानु + उदयः (उ + उ = ऊ)

SCERT TELANGANA

उपरि दत्तेषु उदाहरणेषु

अकारस्य अकारे परे आकारः,

इकारस्य इकारे परे ईकारः,

उकारस्य उकारे परे ऊकारः आगतः ।

एतानि सवर्णदीर्घसन्धियुक्तानि पदानि ।

• अ, इ, उ, ऋ इत्येषां वर्णानां सवर्णे अचि परे तेषां दीर्घः एकादेशः भवति ।

अयं **सवर्णदीर्घसन्धिः** इति उच्यते ।

४. अधः दत्तानां पदानां विभजनं कुर्वन्तु ।

१. लेखनाभ्यासः = ... + ...

२. देवालयः = ... + ...

३. महीशः = ... + ...

४. कवीश्वरः = ... + ...

५. वधूत्साहः = ... + ...

५. अधः दत्तानां पदानां योजनं कुर्वन्तु ।

अ. विद्या + आलयः = ...

आ. कवि + ईशः = ...

इ. पृथिवी + इन्द्रः = ...

ई. गुरु + उपदेशः = ...

उ. न + अन्यथा = ...

SCERT TELANGANA

४. पाठगतानि ‘क्त्वा’ प्रत्ययान्तानि, ‘ल्यप्’ प्रत्ययान्तानि च पदानि अन्विष्य अत्र लिखन्तु ।

क्त्वाप्रत्ययान्तानि	ल्यप्प्रत्ययान्तानि

परियोजनाकार्यम्

बालकार्मिकव्यवस्थायाः निर्मूलनार्थं सर्वकारः कान् मार्गान् अनुसरति? विद्याशाखाजनान्, कार्मिकजनान्, उपाध्यायान् अन्यान् च पृष्ट्वा, विषयसङ्ग्रहणं कृत्वा कक्ष्यायां वदन्तु ।

स्वीयमूल्याङ्कनम्

१. प्रतिदिनं कृतानि कार्याणि दिनचर्यायां लेखितुं शक्नोमि ।	आम् / न
२. पाठे स्थितानि नामवाचकपदानि अभिज्ञातुं शक्नोमि ।	आम् / न
३. बालकार्मिकानां समस्याः अवगत्य, तेषां साहाय्यं कर्तुं शक्नोमि ।	आम् / न
४. पाठं सम्भाषणरूपेण लेखितुं शक्नोमि ।	आम् / न

परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम् ।

SCERT TELANGANA

तृतीयः भागः

५. सन्देशः

चित्रं पश्यन्तु, विचिन्त्य वदन्तु

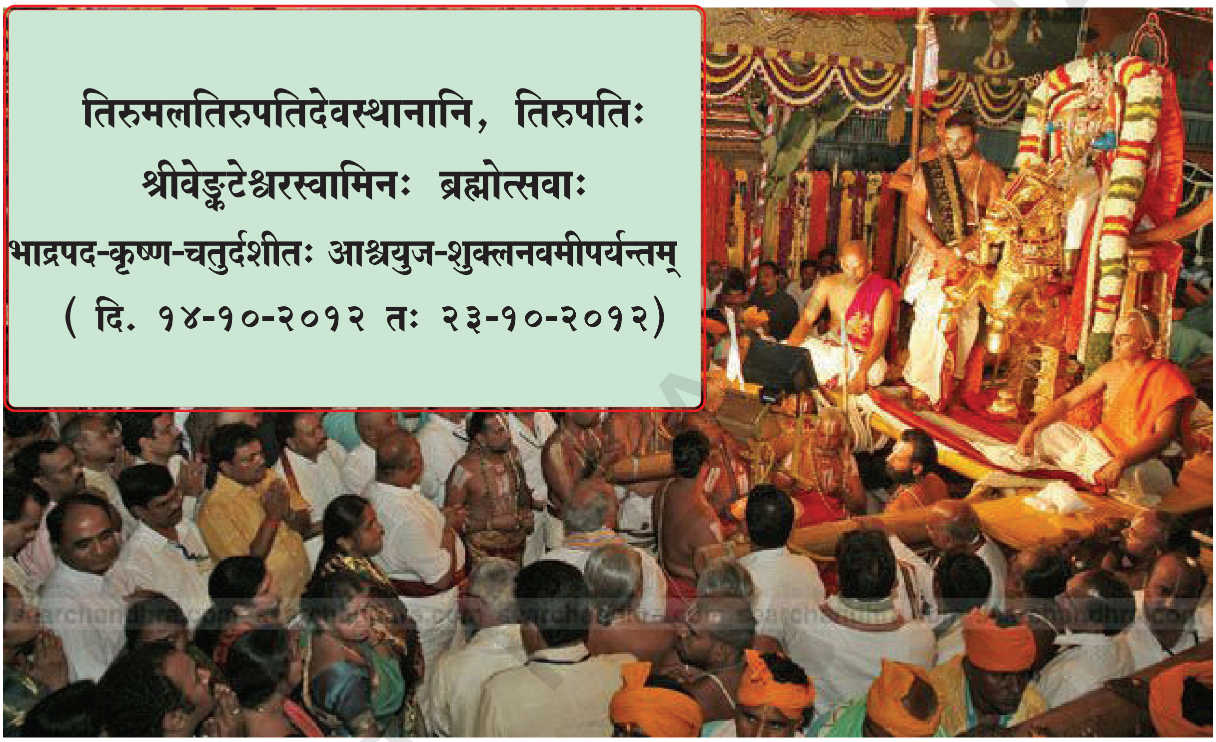

प्रश्नाः

१. उपरितनं भित्तिपत्रं किमधिकृत्य वदति ? एतादृशं भित्तिपत्रं कदापि दृष्टवान् वा ?
२. कस्य देवस्य ब्रह्मोत्सवः प्रचलति ?
३. ब्रह्मोत्सवः कस्मिन् प्रदेशे प्रचलति ? कति दिनानि प्रचलति ?

उद्देश्यम् - संस्कृतमासपत्रिकायाः परिचयः । भित्तिपत्रस्य विशेषतायाः ज्ञापनम् ।

छात्रेभ्यः सूचनाः -

१. सम्भाषणं पठन्तु, अनवगतानां पदानां वाक्यानां च अधः रेखाङ्कनं कुर्वन्तु ।
२. अनवगतपदानाम् अर्थविषये मित्रैः सह चर्चां कुर्वन्तु ।
३. पाठ्यपुस्तकान्ते दत्तं पदकोशं दृष्ट्वा अर्थान् जानन्तु ।

(पौत्रः पितामहः द्वावपि देवालयं गच्छतः । देवालयस्य पुरतः पौत्रः एकं भित्तिपत्रं दृष्टवान् ।)

शिवः - पितामह! क्षणं तिष्ठतु । अत्र किमपि भित्तिपत्रं मम मनः आकर्षति, पठित्वा आगच्छामि ।

पितामहः - भवतु, पौत्र ! तत्पत्रम् अहमपि पठामि ।

शिवः - सम्भाषणसन्देशः बेङ्गलूरुतः प्रकाश्यमाना संस्कृतमासपत्रिका (इति पठित्वा) पितामह ! भवान् एतां संस्कृतमासपत्रिकां जानाति वा ?

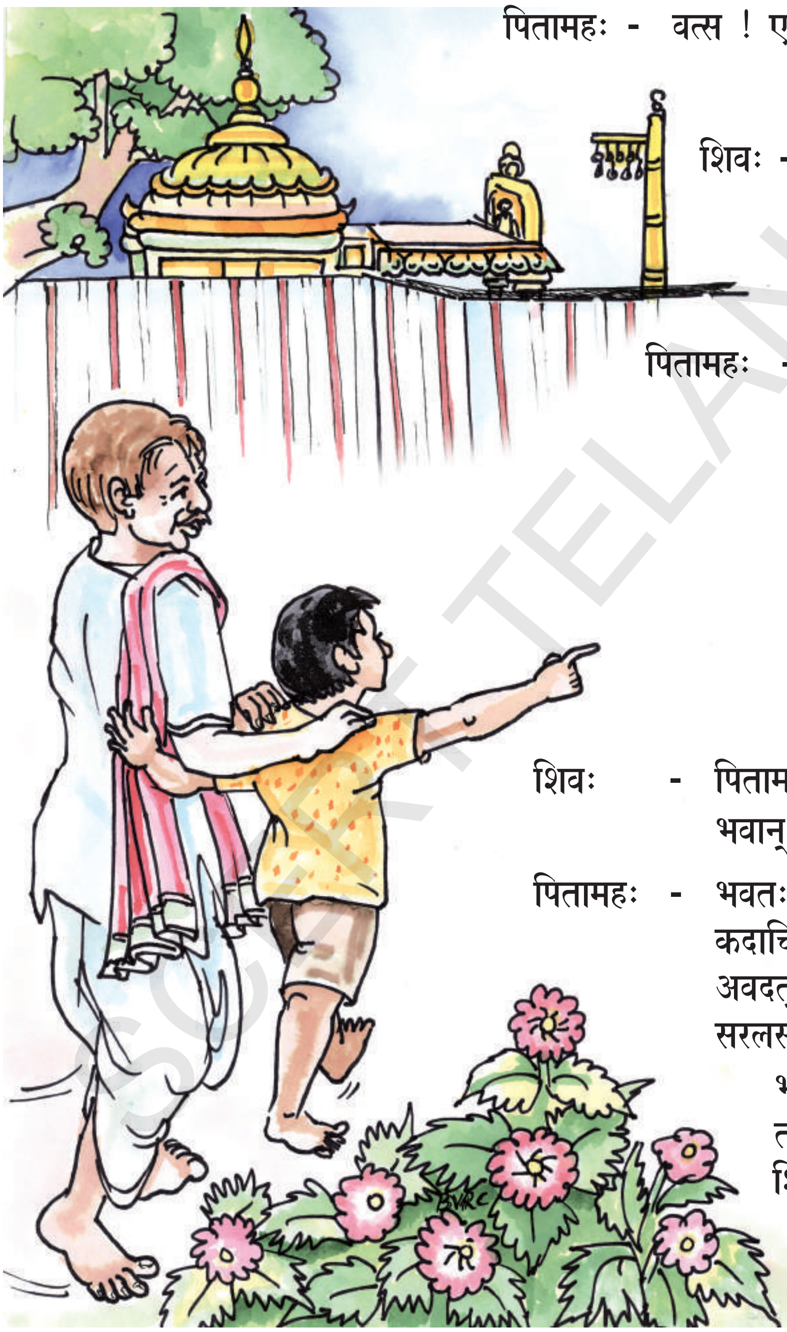

पितामहः - वत्स ! एतां पत्रिकाम् अहं जानामि ।

शिवः - तथा वा अत्र संस्कृतभारती इत्यपि अस्ति। सापि काचन पत्रिका वा ?

पितामहः - भद्र ! संस्कृतभारती इति पत्रिका न, संस्कृतभाषायाः प्रचारं कुर्वती काचन स्वच्छन्दसंस्था । देशे विदेशेषु च संस्कृतप्रचारार्थम् इयं संस्था बहुविधानि कार्याणि करोति । तेषु प्रचारकार्येषु मासपत्रिकायाः प्रकाशनमपि अन्यतमं कार्यम् ।

शिवः - पितामह ! एतत् सर्वं भित्तिपत्रे नास्ति। भवान् कथं जानाति ?

पितामहः - भवतः संस्कृताध्यापिका रत्नावलीभगिनी कदाचित् मां सन्देशपत्रिकाविषये अवदत्। तथा च तस्यां 'सर्वेऽपि विषयाः सरलसंस्कृतेन लिखिताः सर्वेषां सुबोधाः भवन्ति' इति उक्तवती। अहं द्वित्रवारं तां पत्रिकां पठितवान् ।

शिवः - इत्युक्ते तेलुगुपत्रिकासु इव अत्रापि कथाः, हास्यकणिकाः चित्राणि च भवन्ति वा ?

SCERT TELANGANA

पितामहः - अथ किम् ? बालानां कृते बालमोदिनी नाम्ना कथाः, चित्रकथाः भवन्ति ।एवं धारावाह्यः, संस्कृतवार्ताः, गीतानि, वैज्ञानिकांशाः, भाषाविषयकाः, प्रबन्धः, निघण्टुः, पदरञ्जनी, हास्यकणिकाः इत्यादयः बहवः विषयाः अस्यां पत्रिकायां भवन्ति ।

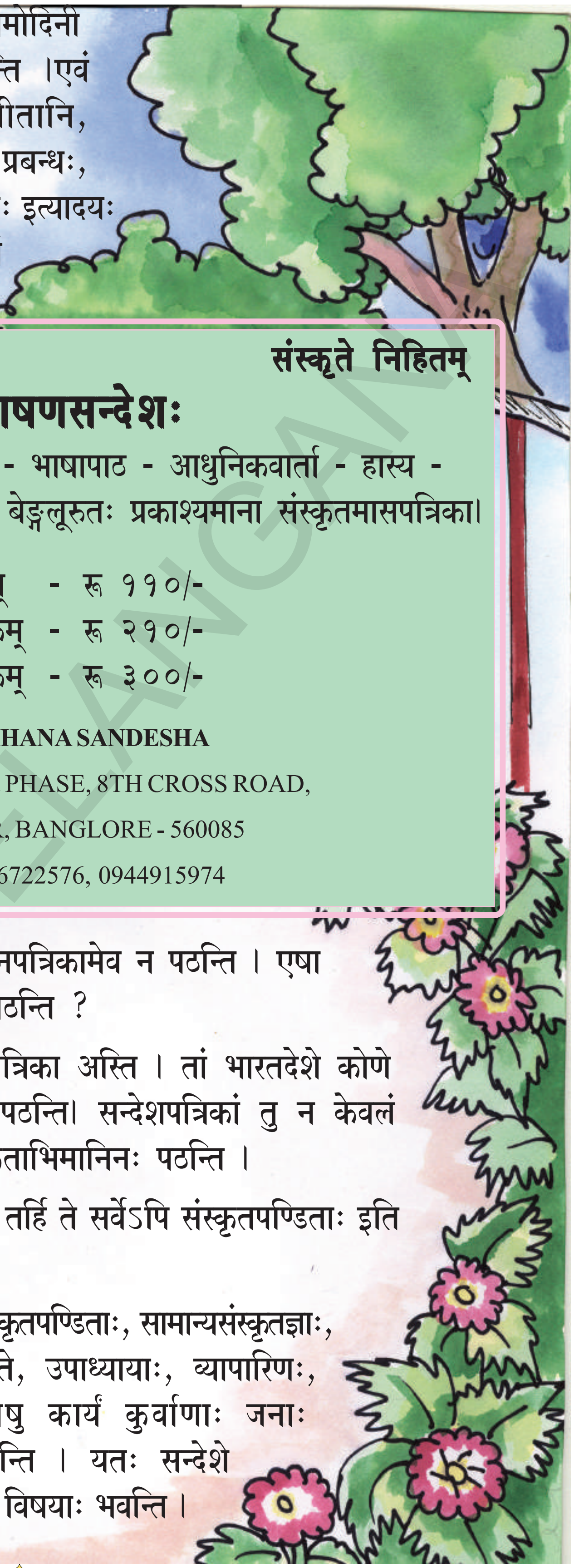

समाजस्य हितम् संस्कृते निहितम्

सम्भाषणसन्देशः

कथा - विज्ञान - भाषाभ्यास - भाषापाठ - आधुनिकवार्ता - हास्य - विविधलेखैः युक्ता, संस्कृतभारत्या बेङ्गलूरुतः प्रकाश्यमाना संस्कृतमासपत्रिका।

वार्षिकग्राहकशुल्कम् - रू ११०/-
द्वैवार्षिकग्राहकशुल्कम् - रू २१०/-
त्रैवार्षिकग्राहकशुल्कम् - रू ३००/-

SAMBASHANA SANDESHA

AKSHARAM , IInd PHASE, 8TH CROSS ROAD,

GIRINAGAR, BANGLORE - 560085

PH - 080 26722576, 0944915974

शिवः - एवं वा ! किन्तु जनाः प्रान्तीयदिनपत्रिकामेव न पठन्ति । एषा संस्कृतपत्रिका खलु ! एतां के पठन्ति ?

पितामहः - वत्स ! सुधर्मा नाम संस्कृतदिनपत्रिका अस्ति । तां भारतदेशे कोणे कोणे सहस्रशः जनाः प्रतिदिनं पठन्ति। सन्देशपत्रिकां तु न केवलं भारते किन्तु विदेशेषु अपि संस्कृताभिमानिनः पठन्ति ।

शिवः - अहो तावन्तः जनाः पठन्ति वा ? तर्हि ते सर्वेऽपि संस्कृतपण्डिताः इति चिन्तयामि ।

पितामहः - नैव, नैव, सर्वेऽपि पण्डिताः न । संस्कृतपण्डिताः, सामान्यसंस्कृतज्ञाः, संस्कृतभाषां ज्ञातुं ये इच्छन्ति ते, उपाध्यायाः, व्यापारिणः, वैद्याः, छात्राः एवं विविधक्षेत्रेषु कार्यं कुर्वाणाः जनाः सम्भाषणसन्देशम् आनन्देन पठन्ति । यतः सन्देशे सरलसंस्कृतं भवति । प्रेरणात्मकाः विषयाः भवन्ति ।

SCERT TELANGANA

शिवः - छात्राः अपि पठन्ति वा ? सरलसंस्कृतं चेत् अहमपि अवगन्तुं शक्नोमि । पितामह ! वयमपि एतां पत्रिकां स्वीकुर्मः । अहं प्रतिदिनं पठामि । पाठशालां नीत्वा मित्राणि दर्शयामि ।

पितामहः - भद्र ! भवान् सम्यक् उक्तवान् । अहमपि बहुकालतः एतां पत्रिकां स्वीकर्तुमिच्छामि । अतः अद्य एव शुल्कं प्रेषयामः । सङ्केतं लिखतु ।

एतानि कुर्वन्तु

I. श्रुण्वन्तु, विचिन्त्य वदन्तु

१. शिवः पितामहेन सह गच्छन् भित्तिपत्रं दृष्टवान् खलु ! तस्मिन् भित्तिपत्रे के के अंशाः सन्ति ?

२. पाठे भित्तिपत्रम् अधिकृत्य ज्ञातवन्तः खलु ! भवतां परिसरेषु कीदृशानि भित्तिपत्राणि दृष्टवन्तः ? तानि कान् अंशान् अधिकृत्य निर्मितानि सन्ति ?

३. भित्तिपत्राणां विषये भवन्तः किं जानन्ति ? भित्तिपत्राणि किमर्थं लेपयन्ति ?

४. संस्कृतभाषाविषये भवन्तः कान् विषयान् ज्ञातवन्तः ?

५. 'वयं यावतीः अधिकाः भाषाः जानीमः तावत् अधिकं ज्ञानं सम्पादयामः' इति विषये छात्राः गणद्वये उपविश्य चर्चां कुर्वन्तु ।

II. पठन्तु, अवगच्छन्तु, व्यक्तीकुर्वन्तु

१. पाठं पठित्वा पाठस्थेषु येषु पदेषु पञ्च अक्षराणि सन्ति, तानि अत्र लिखन्तु ।

अ.	ऊ. ....
आ.	ऋ. ....
इ.	ॠ ....
ई.	ए. ....
उ.	ऐ. ....

२. पाठे शिवः स्वपितामहं यान् प्रश्नान् पृष्टवान् तान् पठन्तु । तेषाम् अधः रेखाङ्कनं च कुर्वन्तु ।

३. अधः दत्तं परिच्छेदं पठित्वा तस्याधारेण प्रश्नानां समाधानानि लिखन्तु ।

भारतदेशः विविधभाषाणां जन्मभूमिः । अस्माकं देशे सहस्राधिकानां भाषाणां भाषिणः सन्ति । अस्माकम् आन्ध्रराज्ये तेलुगु, उर्दू इत्यादि मातृभाषिभिः सह विविधभाषाणां सम्भाषिणः सन्ति । तेऽपि जानाः सन्ति येषां मातृभाषा संस्कृतम् । अपि च कोण्डा, कुयी, कोया, कोलामी, बञ्जारा, आदिवासि-ओरिया, सवरा इत्यादिगिरिजनभाषाः वदन्तः जनाः सन्ति । भाषा कापि वा भवतु, सम्भाषणे अस्ति चेदेव अभिवृद्धिं प्राप्नोति । व्यवहाररहिता भाषा अदृश्या भवति । प्रयोगे विद्यमाना भाषा तस्मिन् प्रान्ते विद्यमानानाम् अन्यभाषाणां पदानि स्वीकृत्य पुष्टा भवति ।

अ. परिच्छेदः कम् विषयम् अधिकृत्य वदति ?

आ. एतस्य परिच्छेदस्य शीर्षिकां लिखन्तु ।

इ. आन्ध्रप्रदेशे जनाः काः काः भाषाः वदन्ति ?

ई. भाषा कदा अभिवृद्धिं प्राप्नोति ?

उ. भाषया कः उपकारः भवति ?

५. पाठस्य आधारेण अधः दत्तानां प्रश्नानां समाधानानि लिखन्तु ।

अ. सम्भाषणसन्देशः कस्मात् नगरात् प्रकाश्यते ? तस्य लक्ष्यं किम् ?

आ. काभिः पत्रिकाभिः संस्कृतप्रचारः क्रियते ?

इ. सम्भाषणसन्देशं के के पठन्ति ?

ई. सम्भाषणसन्देशे के के विषयाः भवन्ति ?

III. स्वीयरचना

१. भित्तिपत्राणि कतिविधानि भवन्ति ? तेभ्यः कानि प्रयोजनानि सन्ति ?

२. 'संस्कृतभाषां सुगमतया अधिगन्तुं शक्नुमः' - इति विषये भवतामभिप्रायः कः?

३. नूतनभाषायाः अधिगमनसमये काः समस्याः भवन्ति ? तासां परिष्कारं कथं कुर्मः ?

४. सम्भाषणसन्देशस्य विषये भवताम् अभिप्रायः कः ?

IV. पदजालाभिवृद्धिः

१. मञ्जूषातः योग्यं पदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयन्तु । स्वीयवाक्यानि लिखन्तु ।

सम्यक्, चेत्, केवलं, किन्तु, उद्दिश्य, कोणे

रामः विद्यानाथम् .... एवं वदति मित्र ! भवान् .... पठति चेत् देशस्य .... अपि कार्यं कर्तुं शक्नोति । .... पठनमात्रेण ज्ञानं पूर्णं न भवति । .... अभ्याससहितं पठनं करोति .... अवश्यं कार्यसिद्धिः भवति।

२. "सामान्यसंस्कृतज्ञाः" इत्यस्मिन् पदे स्थितानि अक्षराणि उपयुज्य नूतनपदानि लिखन्तु ।

३. सङ्ख्याः लिखन्तु ।

अ. पञ्चपञ्चाशत् - ....

आ. एकचत्वारिंशत् - ....

इ. षट्त्रिंशत् - ....

ई. नवविंशतिः - ....

४. अधः सङ्ख्याः सन्ति । ताः अक्षरैः लिखन्तु ।

१) ६४ - .... २) ७५ - ....

३) ८८ - .... ४) ८२ - ....

५) ९७ - ....

SCERT TELANGANA

V. सर्जनात्मकव्यक्तीकरणम्

१. **वृक्षेभ्यः अस्माकं बहूनि प्रयोजनानि सन्ति । कालुष्यनिवारणाय वृक्षाः आधारभूताः । सर्वोऽपि छात्रः एकैकं वृक्षं रोपयित्वा तं संरक्षेत् । तस्य उत्तरदायित्वं छात्राः स्वीकुर्युः । एतं विषयं ग्रामस्थाः सर्वे यथा जानीयुः तथा एकं भित्तिपत्रं निर्मान्तु ।**

VI. प्रशंसा

संस्कृतभाषाप्रसारप्रचाराय संस्कृतभारती किं किं कार्यं करोति इति ज्ञात्वा कक्ष्यायां मित्रैस्सह चर्चां कुर्वन्तु ।

VII. व्याकरणांशाः

१. **श्लोकस्य पादं पठन्तु । रेखाङ्कितपदे अवगच्छन्तु ।**

<u>अनभ्यासे</u> विषं विद्या - <u>अजीर्णे</u> भोजनं विषम् ।

अनभ्यासः - न अभ्यासः ।

अजीर्णम् - न जीर्णम् ।

मिलितयोः द्वयोः पदयोः अथवा अनेकपदानां मेलने **समासः** इति व्यवहारः । समासार्थावबोधकं वाक्यं **विग्रहवाक्यम्** इति व्यवहारः । उपरितनस्य समासस्य "**नञ् तत्पुरुषः**" इति व्यवहारः ।

२. **अधः दत्तानां समासानां विग्रहवाक्यानि लिखन्तु ।**

अ. असत्यम् -

आ. अधर्मः -

इ. अनावश्यकम् -

ई. अदृष्टम् -

उ. अतर्कितम् -

ऊ. अनन्तः -

SCERT TELANGANA

३. अधः दत्तानि सन्धिपदानि पठन्तु । विवरणम् अवगच्छन्तु ।

अ. गणेशः = गण + ईशः (अ + इ = ए)

अ. देशोन्नतिः = देश + उन्नतिः (अ + उ = ओ)

इ. देवर्षिः = देव + ऋषिः (अ + ऋ = अर्)

उपरितनेषु उदाहरणेषु

अकारस्य इकारे परे 'एकारः'

अकारस्य उकारे परे 'ओकारः'

अकारस्य ऋकारे परे 'अर्' आगताः ।

एतानि गुणसन्धियुक्तानि पदानि ।

अ,आ इत्येताभ्यां वर्णाभ्याम् इ,ई इत्येतयोः परयोः एकारः, उ, ऊ इत्येतयोः परयोः ओकारः, ऋ ॠ इत्येतयोः परयोः अर् च पूर्वपरयोः स्थाने एकादेशाः भवन्ति ।

अयं **गुणसन्धिः** इति उच्यते ।

४. अधः दत्तानां पदानां विभजनं कुर्वन्तु ।

अ. देवेन्द्रः = ... + ...

आ. रमेशः = ... + ...

इ. यथोक्तम् = ... + ...

ई. गुणोत्तमः = ... + ...

उ. महर्षिः = ... + ...

५. अधः दत्तानां पदानां योजनं कुर्वन्तु ।

अ. राजा + ऋषिः = ...

आ. महा + उत्सवः = ...

इ. सूर्य + उदयः = ...

ई. परम + ईश्वरः = ...

उ. उप + इन्द्रः = ...

SCERT TELANGANA

परियोजनाकार्यम्

"अस्माकं पाठशालायां दशदिनसंस्कृतसम्भाषणशिबिरं चालयन्तु" इति प्रार्थयन्तः संस्कृतभारत्यै एकं लेखं लिखन्तु ।

स्वीयमूल्याङ्कनम्

१. पाठाधारेण भित्तिपत्रे स्थितान् अंशान् वक्तुं शक्नोमि ।	आम् / न
२. पाठं धारालतया पठितुं, पाठे स्थितानि षडक्षरपदानि ज्ञात्वा लेखितुं च शक्नोमि ।	आम् / न
३. सम्भाषणसन्देशस्य लक्ष्याणां विवरणं कर्तुं शक्नोमि ।	आम् / न
४. भित्तिपत्रस्य निर्माणं स्वयं कर्तुं शक्नोमि ।	आम् / न

कृषितो नास्ति दुर्भिक्षम् ।

SCERT TELANGANA

चटक ! चटक !

पठन्तु, नन्दन्तु

चटक ! चटक ! रे चटक !
चिव् चिव् कूजसि त्वं विहग !
|| चटक ! चटक ||

नीडे निवससि सुखेन डयसे
खादसि फलानि मधुराणि
विहरसि विमले विपुले गगने
नास्ति जनः खलु वारयिता
|| चटक ! चटक ||

मातापितराविह मम न स्तः
एकाकी खलु खिन्नोऽहम्
एहि समीपं चिव् चिव् मित्र !
ददामि तुभ्यं बहु धान्यम्
|| चटक ! चटक ||

चणकं स्वीकुरु पिब रे नीरं
त्वं पुनरपि रट चिव् चिव् चिव्
तोषय मां कुरु मधुरालापं
पाठय मामपि तव भाषाम्
|| चटक ! चटक ||

डा. विश्वासः

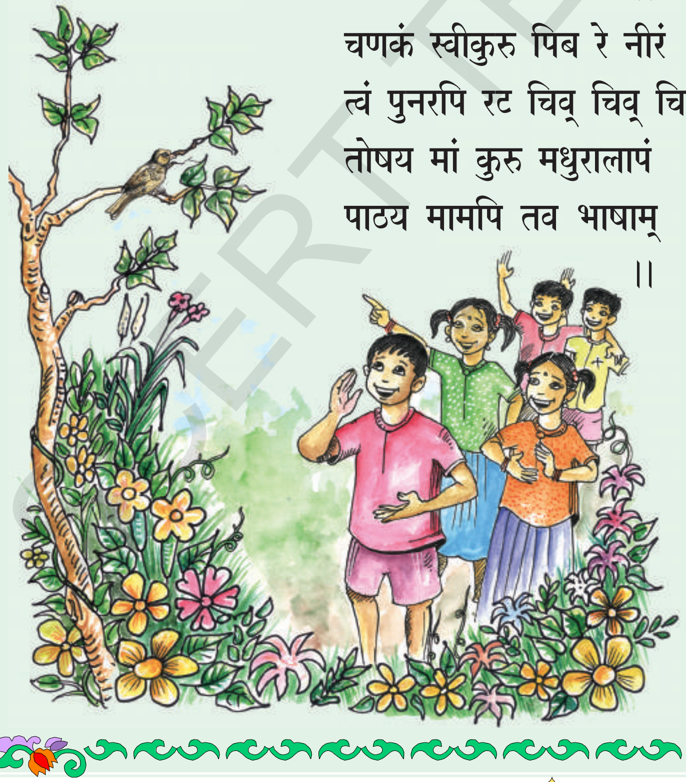

SCERT TELANGANA